

1.09 Objavljeni strokovni prispevek na konferenci
1.09 Published Professional Conference Contribution

Željko Marković*

POVODI DOLAZAKA SLOVENAČKIH GRAĐANA U GRAD UŽICE (1941-2011)

Izvlaček:

Razlogi za prihode Slovencev v Užice (1941-2011)

V obdobju sedemdesetih let, od vojnega leta 1941 do leta nastajanja tega prispevka - 2011, je bilo mesto Užice deležno številnih obiskov iz Slovenije. Motivi teh obiskov so bili različni: v začetku so jih sprožile vojne okoliščine, po drugi svetovni vojni pa oblikovanje zavesti o bratskih vezeh med jugoslovanskimi narodi. Konec dvajsetega stoletja in vojaški spopadi na ozemlju bivše SFRJ teh vezi sicer niso prekinili, so jih pa zavirali. Po letu 2000 so se vezi znova vzpostavile na novi platformi.

Ključne besede:

Slovenija, Užice, Maribor, Ljutomer, Celje

Abstract:

Reasons for Slovenian Arrivals to the City of Užice (1941-2011)

There were numerous arrivals of Slovenian citizens to the city of Užice in the period of seventy years, from the war year 1941 to the time of occurrence of this paper - 2011. The motives of these arrivals were various: the first caused by the necessity of the war, then, after the war, they reflect the occurrence of a new awareness of fraternal relations of the South Slavs. The end of the 20th century and armed conflicts in the area of Yugoslavia did not break but just pilled the connection thread. Since the year 2000 the connections were renewed and began to build a new platform.

Key words:

Slovenia, Užice, Maribor, Ljutomer, Celje

RAT I UŽIČKA REPUBLIKA

Povodi zbog kojih su slovenački građani stizali u užički kraj, odnosno grad Užice, bili su različitih priroda. Podaci koji govore o tome, a odnose se na period do početka Drugog svetskog rata nisu predmet našeg istraživanja. Nedostatak arhivske građe nas sprečava u značajnijem proučavanju tih činjenica. Ipak, nezaobilazno moramo spomenuti jedno ime: Jakov Pošinger. Ovaj Slovenac iz Kranja, preselio je 1928. godine svoju Puškarnu u Užice, koja je u početku proizvodila lovačku municiju, a kasnije znatno širi asortiman oružja i municije. Danas je ta fabrika prerasla u svetski poznatog proizvođača "Prvi Partizan".

* Željko Marković, arhivist, Istarski arhiv u Užicu, Dimitrija Tucovića 52, 31000 Užice, Srbija.

Uspostavljanje novih odnosa, začeto tokom rata, a razvijano nakon njega, oblast je o kojoj postoji znatno više podataka. Stoga smo, da bi dočarali taj period, a donekle mu istakli zasebnost, namerili u radu koji sledi, hronološki prikazati sled tih dolazaka. Za istraživački rad koristili smo u najvećoj meri užičku periodiku, jer je lokalna štampa blagovremeno izveštavala o svim događajima ove vrste. Pored periodike, izdavane od lokalnih novinskih kuća, obradili smo i časopise užičkih ustanova kulture.

Podsetimo: Generalštab nemačke kopnene vojske 30. aprila 1941. godine predložio je Odeljenju teritorijalne odbrane Vrhovne komande Vermahta preseljenje 260.000 Slovenaca u Srbiju.¹ Prvi transport Slovenaca preseljenika krenuo je iz Slovenije za Srbiju 7. juna 1941. godine. Ukupno je u Srbiju stiglo 17 transporta sa 7.174 lica.

Osmim transportom - 1. jula 1941. godine, 608 Slovenaca krenulo je iz Maribora i 3. jula stigli su u Užice i Užičku Požegu. Prilikom ulaska voza, na užičkoj železničkoj stanici, okupljeni Užičani, u znak dobrodošlice, pevali su slovenačke pesme: "Na jezeru" i "Na planini sončence sije". Zajedno sa njima, pesmu "O, Srbijo, mila mati" pevaju i pridošli Slovenci, po izlasku iz voza.² U Užicu je 29. jula otvorena kuhinja za izbeglice, u kojoj se hranilo oko 40 Slovenaca preseljenika, dok je u Sevojnu³ taj broj dostizao 100 lica.

Mnogim Slovincima u Užicu sudbinu će odrediti i promeniti zasnivanje slobodne partizanske teritorije, u periodu od 24. septembra do 29. novembra 1941. godine, poznate pod nazivom Užička republika. Časopis "Novo vreme", koje izlazi pod okupacijom u Srbiji kao službeno glasilo Nedićeve vlade, u broju od 30. novembra 1941. godine, upotrebio je termin "užička sovjetska republika" za ovaj vid partizanske uprave u gradu.⁴ Partizanske jedinice stacioniraju se u Užicu, kako zbog strateški značajnog položaja grada, tako i zbog fabrike oružja, koja će uskoro početi da radi i proizvodi puške "partizanke" u trezorima Narodne banke.

Partizanska uprava u gradu, preko Gradskog narodnooslobodilačkog odbora, odlučila je da svim izgnanicima ukaže na sve probleme i na potrebu njihovog uključivanja u partizanski pokret. Iz tog razloga je u gradu 16. oktobra održan miting, za čije se sazivanje posebno angažovao Edvard Kardelj. Kardelj je, zajedno sa Brozom, bio ključna politička ličnost u gradu, u vreme funkcionisanja partizanske uprave. Kardelj je bio pisac proglašenja od 21. oktobra, kojim se Slovenci u Užicu pozivaju da se priključe partizanskim jedinicama. Pored njega, na mitingu je govorio i Oskar Hudales: "Slovenci v Srbiji, odzovite se klicu zaslužnjene domovine!"

Petog novembra, u zgradi Gimnazije održan je sastanak na kome je formirana Slovenačka partizanska četa "Ivan Cankar". Glavni inicijator za njeno osnivanje bio je Oskar Hudales, vođen idejom da na jednom mestu okupi sve Slovence koji su dotad bili u borbenim redovima u različitim partizanskim jedinicama.⁵ Osnivanju čete prisustvovalo je 25 boraca, od kojih tri žene: Julka Pibernik, Dolhar Marija i Neva Majcen. Na sastanku su prisustvovali Edvard Kardelj i Ivan Maček - Matija, kao

¹ Škoro, G. (1991). *Izbeglice i preseljenici u užičkom okrugu 1941-1945. Užički zbornik, 20, str. 137. Užice: Istorijski arhiv i Narodni muzej.*

² [Http://forum.verujem.org/index.php](http://forum.verujem.org/index.php).

³ *Nekada selo pored Užica, danas deo grada.*

⁴ Simović, Lj. (1996). *Užice sa vranama. Beograd: Srpska književna zadruga.*

⁵ Marinković, M. (1973). *Formiranje i dejstva Slovenačke partizanske čete "Ivan Cankar" u jesen 1941. godine u Srbiji. Užički zbornik, 20, str. 193. Užice: Istorijski arhiv, Narodna biblioteka i Narodni muzej.*

delegat Vrhovnog štaba. Izabrano rukovodstvo čete sačinjavali su: komandir Albin Pibernik - metalski radnik iz Jesenica i bivši internirac iz koncentracionog logora u Međurečju; politički komesar Oskar Šauli i zamenik političkog komesara Pavle Žaucer. Oskar Šauli, zauzet radom u agitpropu, nije stupio na dužnost u četetu, te je istu preuzeo Pavle Žaucer. Komandir čete, Albin Pibernik, uveo je u četetu, kao borce, svoju suprugu Julku i dvanaestogodišnjeg sina Albina.⁶

Uprkos nepovoljnim okolnostima koje su nastale povlačenjem partizanskih jedinica iz Užica u Sandžak, nastavljen je rad na okupljanju boraca u Slovenačku četetu. Anton Milić, u svojoj knjizi: "Dvaindvajset tisoč kilometrov od Kragujevca do Kragujevca", piše: "Nas pet Slovenaca, koji smo bili u kragujevačkom odredetu, je drug Kardelj poslao u Slovenačku četetu, koja je bila formirana 5. novembra 1941. u Užicu ... Iz naše Slovenačke čete, koja je pretrpela u prvoj neprijateljskoj ofanzivi velike gubitke, da je od 62 ostalo još samo 17 boraca, je formiran vod, koji je bio priključen prvoj četeti Šumadijskog bataljona".⁷ Manji deo boraca koji su bili u sastavu Slovenačke čete, uspeo je da se u drugoj polovini 1942. godine probije u Sloveniju, gde su se priključili tamošnjem pokretu otpora.

U vreme Užičke republike u gradu je postojao bogat kulturno-zabavni život. Još pred rat u Užice je, iz Mostara, pristigao profesor muzike Anton Breznik. On je školske 1940/41. upućen u Učiteljsku školu u Užicu. Bio je odličan pijanista, horovođa i organizator savremene muzičke nastave. Svojim kvalitetima znatno će doprineti radu Umetničke čete, koja je formirana u Užicu, u vreme Užičke republike. Umetnička četa pripremala je i izvodila svoj program u zgradi Sokolskog doma, pored reke Đetinje. Četa je u svom sastavu imala hor i orkestar, zatim dramsku, recitatorsku i tehničku sekciju. Orkestrom je dirigovao Anton Breznik. Veliki orkestar imao je 30 članova, a koncert-majstor bio je violinista Emanuel Fridrih, takođe izgnanik iz Slovenije. Fridrih Emanuel je komponovao "Partizanski marš", koji je izveden 7. novembra 1941. Užičani se sećaju da su ova dva umetnika - Slovenca u Užicu, činili izvanredan duo: Breznik je svirao kompozicije Šopena i Musorskog, a violinista Fridrih popularna dela Dvoržaka i Čajkovskog.⁸

U periodu postojanja slobodne partizanske teritorije, u Užicu je funkcionisalo i stacionarno lečenje bolesnika, odnosno ranjenih. Naredbom od 7. oktobra 1941, dužnost šefa hiruskog odeljenja preuzeo je dr. Mirko Černič.⁹ Na rad u hiruskom odeljenju raspoređeni su, kao dobrovoljna bolničarka Marija Černič i student medicine Milko Škofič. U knjizi Naredaba Banovinske bolnice u Užicu 1941. godine, stoji: "Pošto su dr Černič Mirko, njegova supruga Marija i Škofič Milko pristali da rade u bolnici bez plate, odobrava im se hrana u bolnici, dok će se za stan pobrinuti Štab Užičkog partizanskog odreda".¹⁰

⁶ Nn (1965). Slovenačka partizanska četa "Ivan Cankar", u Užicu 1941. Vesti, 939, str. bb. (specijalni prilog posvećen Mariboru i Celju povodom godišnjice oslobođenja i dana ustanka naroda Slovenije). Užice: DP "Vesti".

⁷ Milić, A. M. (1963). Dvaindvajset tisoč kilometrov od Kragujevca do Kragujevca. Ljubljana: Zavod "Borec" v Ljubljani.

⁸ Radović, S. (2011). Kulturne prilike u Užicu u periodu 24. Septembar - 30. Novembar 1941. Istorijska baština, 20, str. 189-190. Užice: Istorijski arhiv.

⁹ Mirko Černič, slovenački hirurg, medicinski terminolog i pisac. 29. april 1884, Metlika, † 27. julij 1956, Maribor.

¹⁰ Ristanović, J. (2011). Iz knjige naredaba banovinske bolnice u Užicu 1941. Godine. Istorijska baština, 20, str. 242-243. Užice: Istorijski arhiv.

"TITOVA" JUGOSLAVIJA

Nakon okončanja rata, nastojalo se očuvati sećanje na ratnu četrdeset prvu. Na Narodnom univerzitetu u Titovom Užicu¹¹, 1956. godine održana je mala svečanost, pod naslovom "Predavanje o slovenačkoj četi "Ivan Cankar" iz 1941. godine". Užičke "Vesti" prenose reči Novaka Živkovića, tadašnjeg upravnika Muzeja ustanka 1941: "Prva akcija braće iz Slovenije bila je na Trešnjici - 1. novembra 1941. godine."¹² Zajedno sa ostalim partizanskim snagama, oni su učestvovali u desetodnevnom borbama za odbranu slobodnog Užica. Povlačenjem partizanskih snaga u Sandžak, i oni su otišli preko snežnog Zlatibora. Kada je osnovana Prva proleterska brigada, i Slovenci su stupili u njene redove. Učestvovali su kasnije u čuvenom Igmanskom maršu, a preživeli borci ove čete postali su sastavni deo Pratećeg bataljona vrhovnog štaba. Koliko se do sada zna, slobodu otadžbine doživelo je samo nekoliko drugova iz ove hrabre čete, koje se Užičani rado sećaju."¹³

Užičani nisu smeli zaboraviti ni kompozitora Fridriha Emanuela. U članku "Kako je komponovan prvi "Partizanski marš", iznosi se niz okolnosti vezanih za taj događaj: "Osam je časova. U velikoj dvorani Sokolskog doma poređani su pultovi. Nervozni, šetkajući tamo-amo, članovi orkestra čekali su dirigenta. Skoro je devet, a njega nema. U susednoj sobi dirigent Jovašević razmahuje rukama. Hor sprema "Internacionalu" za proslavu Oktobarske revolucije. Gore, na spratu, slikari užurbano spremaju izložbu za Dan revolucije. Tu je i Jurica Ribar. A orkestar stoji, ne radi. Jer nema dirigenta. Oko pola deset neko je hodnikom zatutnjao. Na vratima pojavljuje se Fridrih - prljav, neispavan, umoran.

- Pa šta je s tobom, pobogu; čekamo te dva sata - povikaše muzičari.

On nije odgovarao. Rasturao je svoj svežanj. List po list, ređao je svoje note i za nekoliko trenutaka pultove su prekrile ispisane partiture. Fridrih se potom popeo na dirigentsko postolje i palicom pokazao muzičarima da priđu pultovima."¹⁴

Rastući i odrastajući u dosluhu sa tekovinama te ratne revolucije, u Užice su 25. septembra 1957. godine pristigli pioniri - njih šezdeset iz svih jugoslovenskih republika. "Tragom prve ofanzive", u pohod "Bratstva-jedinstva", kako se zvanično manifestacija zvala, dva dana su se zadržali u "centru Užičke republike".¹⁵ Deca iz svih jugoslovenskih republika bila su naročito obuzeta posetom Kadinjači, mestu gde je prilikom borbe sa nemačkim borbenim jedinicama, stradao čitav užički Radnički bataljon. Mali Jože Malenšek, iz okoline Novog mesta, i pored te potresne priče, najviše je ostao ophrljen utiscima iz Sevojna, koje mu je, kako kaže, bilo od svega najbolje.

U duhu nove tradicije, "Vozom bratstva i jedinstva", 15. septembra 1961. godine, doputovala je uveče u Užice grupa od 20 bivših deportiranca iz Slovenije.¹⁶ Gosti su se smestili u hotel "Palas", a sutradan su razgledali novoizgrađeni Trg partizana, podignut povodom proslave Dvadesetogodišnjice ustanka naroda

¹¹ U vremenskom razmaku od 1946-1991. godine, grad Užice je nosio Titovo ime.

¹² Nova srpska historiografija iznosi tvrdnju da je novembarski sukob na brdu Trešnjica kod Užica, koji se odigrao između partizana, stacioniranih u Užicu, i boraca Jugoslovenske vojske u otadžbini, odnosno četnika, smeštenih u Užičkoj Požeji, označio početak građanskog rata u okupiranoj Srbiji.

¹³ Nn (1956). Predavanje o slovenačkoj četi "Ivan Cankar" iz 1941. godine. Vesti, 464, str. 1. Užice: DP "Vesti".

¹⁴ Nn (1956). Kako je komponovan "Prvi partizanski marš". Vesti, 492, str. 2. Užice: DP "Vesti".

¹⁵ Nn (1957). Naši dragi gosti. Vesti, 535, str. 5. Užice: DP "Vesti".

¹⁶ Nn (1961). Susreti prijatelje. Vesti, str. 1. Užice: DP "Vesti".

Jugoslavije. Fotografisali su se ispred spomenika Josipa Broza Tita, autorskog dela Frane Kršinića - skulptora iz Zagreba. Gosti nisu ostali ravnodušni pred činjenicom da se centar grada toliko izmenio u odnosu na dane ratne četrdeset prve - kada su oni u njega pristigli. Gosti su posetili i porodice, kod kojih su bili smešteni za vreme rata.

6. novembra 1962. godine, u pratnji supruge Pepce, u Užice je doputovao visoki jugoslovenski društveno-politički radnik Edvard Kardelj. Po njegovoj poseti, ostale su u užičkom Arhivu fotografije gostiju i domaćina, napravljene na Trgu partizana i Valjaonici bakra u Sevojnu.

1965. godine u Užicu je, u okviru 939-og broja "Vesti", štampan specijalni dodatak posvećen Mariboru i Celju. Dodatak je objavljen povodom godišnjice oslobođenja i ustanka naroda Slovenije.

Maja 1966. godine, grad posećuje delegacija društveno-političkih radnika ova dva slovenačka grada. Nakon obilaska Zlatibora, gosti iz Maribora i Celja, obišli su radne kolektive: Valjaonicu bakra "Slobodan Penezić Krcun", Tekstilni zavod "Cveta Dabić" i Preduzeće "Prvi partizan". Kao nezaobilazni momenat, posetili su Trg partizana i Muzej ustanka.¹⁷

"Dva mesta koja najviše volim na svetu - to su Celje i Titovo Užice. Zašto? Tu sam preživeo najteže dane života, ali sam našao i pravo srpsko srce koje je nezaboravno". Ove reči zapisao je u knjigu utisaka Muzeja ustanka u Užicu, Slovenac Bogo iz Celja. Njih desetak, koji su stigli u grupi od oko 500 Slovenaca u "Vozu bratstva i jedinstva" u Srbiju, došli su u Užice krajem oktobra 1966. godine. Jedna Slovenka se, kako je emotivno izjavila, vrlo dobro sećala kada je, novembra 1941, izbila eksplozija u trezorima, u Partizanskoj fabrici oružja. Pošto je, u isto vreme kada je eksplozija izbila, na nebu iznad grada primetila avion, u prvi mah je pomislila da se radi o bombardovanju iz vazduha. Stajala je na pijaci, lomila se od straha želeći da pobegne, ali nije mogla. Paralisan od straha, nakon toliko vremena ponovo se u Užicu sećala ratne strahote.¹⁸

Povodom proslave 25-godišnjice revolucije, u Užicu je na zgradi Gimnazije 5. novembra 1966. godine, otkrivena spomen-ploča, u znak trajnog sećanja na Slovenačku partizansku četvu. Pored mnogih zvaničnika grada i samih građana, proslavi su prisustvovali preživeli borci ove čete: inž. Pavle Žaucer, tadašnji sudija ustavnog suda Slovenije, inače bivši zamenik političkog komesara ove čete; Milenko Šober, novinar Radiotelevizije Ljubljana i jedan od organizatora osnivanja čete; Neva Majcen, učiteljica iz Ptujja; Erance Bogataj, službenik "Iskre" iz Kranja i Albin Pibernik, oficir Jugoslovenskog ratnog vazduhoplovstva, sin poginulog komandira čete - Alojza Pibernika.¹⁹

Mnogobrojni vojnici ondašnje Jugoslavije, služili su vojni rok u kasarni "Maršal Tito" u Užicu. Među njima, bio je i vojnik Viktor Pičulin, koji je poneo odličje najboljeg vojnika u 1967. godini. Viktor iz Nove Gorice, metalostrugar po profesiji, svojim radom privukao je pažnju kako vojnika, tako i starešina. O njemu je, ne krijući oduševljenje, kapetan Milovanović izrekao sledeće:

- Do sada sam obučio desetine generacija, ali nisam imao ovako primernog vojnika. Kada nije na nastavi ili dužnosti, uvek nađe nešto da radi. Stalno je u

¹⁷ Nn (1966). Društveno-politički radnici Maribora i Celja u poseti Srezu Titovo Užice. Vesti, 982, str. 1. Užice: DP "Vesti".

¹⁸ Nn (1966). Staro prijateljstvo treba preneti i na mlada pokoljenja. Vesti, 1003, str. 1. Užice: DP "Vesti".

¹⁹ Nn (1966). Na zgradi užičke Gimnazije otkrivena spomen-ploča. Vesti, 1006, str. 1. Užice: DP "Vesti".

*pokretu. Traži posla i uvek ga nađe. Vodi računa o sebi, svojim drugovima, jedinici i imovini. Mogu reći da sam s njim veoma zadovoljan i da mi je najbolji vojnik u jedinici. Odličan je drug. Veoma skroman i povučen. Spreman je za svaki zadatak. Posebno se ističe u ozbiljnom i savesnom prilaženju svakom poslu.*²⁰

Nije samo ovaj Novogoričanin u Užicu bio obasut rečima hvale. I vojnik Andrej Cunder iz Ljubljane, izmamio je od starešine najveće komplimente:

*- Kroz moje jedinice prošlo je dosta vozača. Međutim, kao što je bio vojnik Cunder odavno nisam imao tako primernog i uzornog vozača. Odnosio se prema vozilu kojim je upravljao, kao prema svojoj imovini. Vozeći po raznim terenima, prešao je hiljade kilometara. Nije imao nijednu nezgodu, nijedan udes. Poznao je vozilo i opravljao ga je sam.*²¹

U vojničkoj knjižici vojnika Cundera bile su nanizane samo reči pohvale: za 25. maj - Dan mladosti i 22. decembar - Dan armije. Iz Užica je poneo medalju za vojničke vrline.

Kao rezultat dobrih odnosa i zarad njihovog daljeg razvoja, 26. novembra 1974. godine, na sednici svih veća Skupštine opštine Ljutomer, svečano je potpisana povelja o bratimljenju između ovog slovenačkog grada i grada Užica. Potpisan je i protokol o saradnji između zbratimljenih gradova.²² Na zajedničkoj sednici svih veća Skupštine opštine Titovo Užice, održanoj 27. februara 1975, jednoglasno je usvojena odluka o bratimljenju ovih gradova.

U junu 1975. godine, grad posećuju predstavnici Kluba slovenačkih odbornika iz Koruške. Filip Varaš, predsednik Kluba, izjavio je tom prilikom za lokalne novine:

*- Na licu mesta mogli smo se uveriti da austrijska propaganda, koloj smo izloženi, nije tačna. Suprotno tome, mi smo se uverili da je Jugoslavija u poslednjih trideset godina imala zaista intenzivan razvoj i da se danas s pravom svrstava među razvijenije zemlje Evrope.*²³

Povelja "Užička republika" koja je ustanovljena 1976. godine, dodeljena je 1978. godine Edvardu Kardelju. U obrazloženju odluke stajalo je da je Kardeljevo "revolucionarno delo neraskidivo utkano u temelje Užičke republike i današnje samoupravno društveno biće našeg grada i opštine i jugoslovenske samoupravne socijalističke zajednice."²⁴

U okviru višednevne posete, krajem oktobra 1978, u Užice su stigle delegacije opština Ljutomer, Mozirje (bratski grad sa opštinom Čajetina) i Krško (grad zbratimljen opštinom Bajina Bašta)²⁵. Gosti su posetili užičku Gimnaziju (mesto gde je osnovana Slovenačka partizanska četa), Kadinjaču, Tekstilni zavod "Cveta Dabić" i Lunovo Selo²⁶. U Lunovom Selu bili su gosti na poljoprivrednom imanju Nedeljka Petrovića, koji je 1941. primio izgnanike iz Slovenije i svo vreme rata bio im domaćin. U okviru četvorodnevno boravka, gostima je jedne večeri priređena večera

²⁰ Nn (1967). Vojnik bez straha i mane. Vesti, 1041, str. 2. Užice: DP "Vesti".

²¹ Nn (1967). Andrej Cunder - primeran vojnik i vozač. Vesti, 1054, str. 2. Užice: DP "Vesti".

²² Nn (1974). Potpisana povelja o bratimljenju Ljutomera i Titovog Užica. Vesti, 1427, str. 1. Užice: DP "Vesti".

²³ Nn (1975). Koruški Slovenci u Titovom Užicu. Vesti, 1453, str. 1. Užice: DP "Vesti".

²⁴ Nn (1978). Edvardu Kardelju povelja "Užička republika". Vesti, 1626, str. 1. Užice: DP "Vesti".

²⁵ Čajetina i Bajina Bašta su opštine koje se sa juga, odnosno zapada, graniče sa gradom Užice.

²⁶ Seosko naselje, 8 kilometara od Užica.

na Jelovoj Gori.²⁷ Takođe, njihovu posetu obeležiće i prisustvo na otvaranju odeljenja Pravnog i Mašinskog fakulteta u Užicu.²⁸

42 godine nakon prvog, ratnog, boravka u Užicu, grad je nanovo posetio Ivan Maček Matija, narodni heroj i tadašnji član saveta Federacije. Poseta je upriličena 10. juna 1983. godine i u okviru programa realizovan je obilazak Muzeja ustanka i Kadinjače. Pored toga, Maček, inače jedan od najbližih saradnika Josipa Broza iz ratnih i posleratnih dana, posetio je i Narodnu biblioteku "Edvard Kardelj" u Užicu i Trg partizana. Ono što je izneo u svojoj knjizi "Sjećanja", Maček je evocirao i pred domaćinima:

- Nije se bez uzroka govorilo o Užičkoj republici. U njoj se živelo tako slobodno kao da je front negde vrlo, vrlo daleko. Gostionice i restorani su bili otvoreni, život je tekao normalno. Tada se svugde plaćalo starim jugoslovenski novcem. Tog novca, a pogotovu srebrnjaka koji su kod lokalnog stanovništva, kao i širom Srbije i Bosne, mnogo značili, nije nam manjkalo, jer smo u banci zatekli mnogo novca.

U Mačekovoj pratnji bili su Dušan Grum, dugogodišnji Mačekov saradnik i Danilo Košljek, savetnik u preduzeću "Slavin" u Ljubljani.²⁹

Na Saveznoj omladinskoj radnoj akciji "Kadinjča 83", uz mnogobrojne brigade, viorila se i zastava i čula pesma Omladinske radne brigade "Tone Tomšič" iz Moste Polja kod Ljubljane.³⁰

Svečanu smotru Partizana Jugoslavije "Titovo Užice 84", na kojoj se Viktor Repič zahvalio domaćinima na njenom organizovanju, upotpunilo je i prisusvo brigadiru, a medju svim njima prisustvuju i brigadiri iz slovenačkog sela Bakovci.³¹ U Užice dolaze i brigadiri iz Ljutomera, organizovani u ORB "Edvard Kardelj". Oni učestvuju, zajedno sa brigadirima iz cele zemlje, na ORA "Kadinjača 85".³² Za brigadirima ponovo stižu i putuju vozovi. Tako, u subotu, 12. oktobra 1985. godine, u Užice je stigao voz "Bratstvo-jedinstvo", u kome se ponovo nalaze bivši izgnanici iz Slovenije, zajedno sa članovima svojih porodica. U ime gostiju reči pozdrava uputio je Franjo Štegih, sekretar Skupštine opštine Ljutomer:

*- Šta da vam ovom prilikom ponudim, nego naša otvorena srca slovenačkog naroda, a osobito onih koji su preživeli svoje najteže dane u familijama u Srbiji, Užicu i drugim krajevima.*³³

Voz će putovati i narednih godina. Doduše, nešto sporije, manjih kompozicija.

Za vozovima, ostala je knjiga. U knjizi reči. U rečima iskre. Boleslav S. Petrovič bio je jedan od mnogih koji su se u ratnom vihoru obreli u užičkom kraju. Učitelj iz Maribora, borac Slovenačke partizanske čete "Ivan Casnkar", nestao je u borbi na Beloj Zemlji, 29. novembra 1941, prilikom pada Užičke republike. Tragom podataka o Boleslavu, prilikom izrade spomenice izginulih "Cvetovi u Ognju", ušlo se u trag ratnoj dramu ovog učitelja iz Slovenije. Iznenaden od Nemaca na Beloj Zemlji, povlači se

²⁷ Brdsko-planinski masiv 12 kilometara od Užica, poznat po svom bogatom šumskom blagu.

²⁸ Nn (1978). Započeto se nastavlja. Vesti, 1628, str. 2. Užice: DP "Vesti".

²⁹ Nn (1983). Ivan Maček Matija posetio Titovo Užice. Vesti, 1875, str. 2. Užice: DP "Vesti".

³⁰ Nn (1983). Lične karte brigada. Vesti, 1879, str. 7. Užice: DP "Vesti".

³¹ Nn (1984). Izuzetna manifestacija bratstva i jedinstva. Najbolji u 1983. godini. Vesti, 1950, str. 12. Užice: DP "Vesti".

³² Nn (1988). Postignuti dobri rezultati. Vesti, 1988, str. 3. Užice: DP "Vesti".

³³ Nn (1985). Neka vozovi idu večno. Vesti, 1997, str. 1. Užice: DP "Vesti".

neorganizovano i dezorijentisano i na planini Jelici biva zarobljen od četnika. Neko vreme su ga držali u zatvoru, ali je većinom radio kod seljaka ili kao poslužitelj u školi u Guči, iako mu je Slovenac Boris Jurca obezbedio posao poreskog izvršitelja. Kada su 1944. godine partizanske jedinice ušle u Guču, Boleslav stupa u njihove redove. Hitajući ka Sloveniji, poginuo je borbi sa Nemcima, u selu Severin kod Bjelovara, 2. maja 1945. Sahranjen je u zajedničku grobnicu, pred sami kraj rata. Knjiga "Na ratištima i stratištima" - Spomenica prosvetnih radnika Srbije palih u NOB-u, sadrži i biografiju Boleslava Petroviča. Negde je na onom putu, kojim je on hitao svojoj Sloveniji, ucrtana i trasa vozova koji su prevozili građane dveju republika - jedne drugima.

PAKT ZA STABILNOST JUGOISTOČNE EVROPE

Kako je ta Boleslavova staza zarastala u travu i vrzinu, tako je i krajem osamdesetih zvuk vozova postajao sve tiši. Posete su nestale. Stigle su "devedesete".

Znatan broj građana Užica izrazio je masovnim okupljanjem negodovanje povodom događaja u "Cankarjevom domu", koji će voditi raspadu Jugoslavije. Volja i stav tadašnje srpske političke mašinerije, prelivala se na postupke građana. Umesto dragih gostiju iz Slovenije, na užičkom trgu vrteli su se transparenti sa rečima nezadovoljstva upućene Sloveniji.

Raspad stare države i sve što je njime praćeno (i plaćeno) doveli su da nekadašnje užičke ulice Bosanska, Hercegovačka, Sarajevska, Zagrebačka i Ljubljanska, dobiju nove nazive.³⁴ Povelje o bratimljenju srpskih sa slovenačkim gradovima su nestale negde pod gomilom manifesta i transparentata koji su sve što je bilo blisko narodima - derogirali. Povelja između užičke i ljutomerske opštine 1990. godine je od strane Skupštine opštine Užice praktično stavljena van snage, odnosno taj dokument je otkazan. Opština Ljutomer je u to isto vreme zauzela stanovište da je otvorena za saradnju sa svima koji to žele.

Godine 2000-te od strane Ministarstva inostranih poslova, u okviru Pakta za stabilnost jugoistočne Evrope, slovenački gradovi su dobili uputstvo da ponovo kontaktiraju srpske gradove. Predsednik Skupštine opštine Užice je odgovorio na taj poziv i saradnja je ponovo uspostavljena.³⁵ Uspostavljeni su ujedno i kontakti između Regionalne privredne komore iz Užica i Udruženja preduzetnika iz Ljutomera.³⁶

Ivo Andrić je jednom rekao da ništa ljude ne vezuje kao zajednički i srećno preživljena nesreća. Ako je rat nesreća, i to ona Andrićevska, možemo sasvim slobodno tvrditi da borbeni sukobi devedesetih godina dvadesetog veka nisu preživljavani zajedno, svaki ih je narod preživio za sebe i na svoj način. Sam fakat preživljavanja, opstanka, jeste po definiciji - sreća. Ali je ta sreća, jer nije bila zajednički prouzrokovana, toliko individualizovana, drugačija od naroda do naroda, odnosno od jedne do druge novonastale države. Iz toga ne možemo zaključiti, doslovno se držeći Andrićevog slova, da je ona preživljena nesreća vezala i povezala ljude. Ona ih je razdvojila.

Dopustićete autoru ovog teksta da ovde iznese svoje nedavno iskustvo. Dok sam pisao ovaj rad, nazvao me je novinar jednog beogradskog časopisa.³⁷ Saopštio mi je

³⁴ www.031.rs/info/vesti-uzice/nijedan-stranac-nema-ulicu-u.../pdf.

³⁵ www.obcinaljutomer.si.

³⁶ www.graduzice.org.

³⁷ U pitanju je dopisnik visokotiražnog beogradskog dnevnika "Blic".

da za dnevne novine u kojima radi piše prilog o "kultu jugoslovenstva", odnosno kani da pokaže i dokaže da je grad Užice, grad u kome se taj "kult" gaji i živi. Primerovao je svoju tvrdnju time što se u gradu održava Jugoslovenski pozorišni festival "Bez prevoda", fenomenom "Užičke republike", Kadinjačom, jugoslovenskim trgom u centru grada i dr. Zamoljen sam bio, kao autor knjige "Carigradski memento" koja govori o gradnji jugoslovenskog Trga partizana u Užicu, da svojim stavovima potkrepim njegovu sugestiju.

Najpre mi je teško bilo da potvrdim, ali i da negiram njegovu projekciju. Uspostavljanje i negovanje kulta iziskuje određene kapacitete. To što je novinar video kao "kult jugoslovenstva", odnosno kao cilj, autor rada koji čitate video je kao modus da se dodje do pravog cilja. Naime, odgovorio sam da se ne radi o "kultu jugoslovenstva", već da se kroz "jugoslovenstvo" pokušava iznaći i održati pravi "kult", odnosno kultura dobrih ljudskih odnosa, humanizma, a to iziskuje uvek novu renesansu. A zastavi renesanse potreban je barjak. "Jugoslovenstvo" je samo barjak za tu zastavu.

Pod tom novom, odnosno, pod tim novim-starim zastavama, krenuli su ponovo ljudi jedni ka drugima.

Privrednici iz opštine Ljutomer uspostavili ponovo poslovne odnose sa privrednicima užičkog kraja. Tako je i 27. juna 2005. godine održan u Užicu jedan poseban sastanak koji je za cilj imao utvrđivanje razvojnih oblika saradnje. Tom prilikom, predsednik opštine Ljutomer, gospodin Jožef Špindler, predstavljajući privredu Ljutomera istakao je da postoje velike mogućnosti za saradnju ove dve regije, posebno u oblasti turizma i proizvodnje zdrave hrane.³⁸

2008. godine predstavnici ljutomerske opštine posetili su i spomen obeležje Kadinjača i tu iskazali svoje tople utiske.³⁹

Privredi je prethodila kultura, tačnije - umetnost: na Međunarodnom likovnom bijenalu "Suva igla", koje se tradicionalno svake druge godine održava u Gradskoj galeriji, dosad su svoje učešće uzeli sledeći umetnici iz Slovenije: Nora Popov iz Kranja (II bijenale - 1995. godina); Bojan Kančar (IX bijenale - 2009. godina; član Međunarodne selekcion komisije i član Žirija za dodelu nagrada); Tina Mohorović iz mesta Straža i Sabina Šiler Hudoklin iz Novog Mesta (X bijenale - 2011. godina).⁴⁰

Na tradicionalnim skokovima u vodu, koji imaju takmičarski karakter, sa starog železničkog mosta na reci Đetinji skakao je i Klinar Jernej iz Slovenije i osvojio četrnaesto mesto.⁴¹

Inicijativa obnavljanja sećanja na voz "Bratstva i jedinstva" potekla je od urednika Radio Maribora Antona Petelinška, koji je već godinama, u svojoj emisiji "Radijska radionica", povezivao žitelje iz svih krajeva nekadašnje Jugoslavije.

Na čelu slovenačke delegacije koja je iznova stigla u Srbiju bio je župan mariborske opštine Starše Bojan Kirbiš, čiji je otac juna 1941. godine, kao jedanaestogodišnjak, proteran iz Maribora. Počasni pokrovitelj manifestacije čije

³⁸ www.razmena.org.

³⁹ Iz knjige utisaka Narodnog muzeja u Užicu.

⁴⁰ Katalozi izložbi Međunarodnog bijenala "Suva igla". Užice: Gradska galerija.

⁴¹ Usmeno saopštenje uprave Ustanove "Veliki park" u Užicu, organizatora navedene manifestacije.

ime, prema rečima organizatora, više ne treba da asocira na bratstvo i jedinstvo, već na prijateljstvo za nova vremena, bio je predsednik Slovenije Danilo Türk.⁴²

Pod novinskim naslovom: "Užice okuplja tamburaše sa prostora bivše SFRJ" od petka, 13. maja 2011. godine, među učesnicima takmičenja, navedeni su i tamburaši iz Slovenije, tačnije orkestar "Bisernica" iz Ljutomera.⁴³

Delegacija od 50 slovenačkih pčelara na čelu sa predsednikom i potpredsednicima Pčelarskog saveza Slovenije, boravila je 14. oktobra 2010. godine u Užicu. Doček Slovenaca priređen je u hotelu "Zlatiborska noć" gde je posle dobrodošlice održan i pčelarski seminar. Predavanja je, od Slovenaca, održao predsednik PS Slovenije Boštjan Noč, na temu "Organizacija PS Slovenije i pomoć EU pčelarstvu". Druženje je nastavljeno iste večeri u hotelu gde su užički pčelari bili gosti PS Slovenije.⁴⁴

Na inicijativu Turističke agencije "Magic Travel" iz Užica, Turistička organizacija Užice je bila domaćin predstavnicima Kamping asocijacije Slovenije. U periodu od 26. do 30. aprila 2011, predstavnici Asocijacije su bili gosti "Terzića avlije" (Zlakusa) i Šarganske osmice (Mokra Gora)⁴⁵ koristeći kamping prostore za individualni smeštaj kampera.⁴⁶

Zoran Predin i prateći orkestar "Globoka grla", svirali su 14. avgusta 2011. godine na muzičkom festivalu "Centrala 2011" u okviru programa "Leto na Đetinji". Muzički festival se svake godine u avgustu održava na prostoru ispred prve hidrocentrale u Evropi koja je izgrađena po Teslinim principima.⁴⁷

Prilikom proglašenja poznatog srpskog pisca, akademika Ljubomira Simovića za počasnog građanina Užica, svečanoj sednici povodom Dana grada, 9. oktobra 2011, u sali Narodnog pozorišta prisustvovali su gosti iz gradova-pobratima Užica - Ljutomera i Velesa, kao i ambasador Republike Tunis.⁴⁸

Arhivistika: marta 2009. godine u posetu užičkom Arhivu doputovao je dr. Peter Pavel Klasinc sa Mariborskog instituta arhivistike, zajedno sa kolegama arhivistima iz Slovenije. Tom prilikom poklonili su užičkom arhivu grb Republike Srbije u ramu od kovanog železa.

Iste te godine na Dan grada - 9. oktobra, povodom otvaranja novog zdanja Arhiva, proslavi su prisustvovali i Bojan Cvelfar iz Zgodovinskog arhiva u Celju i Ivan Fras iz Zgodovinskog arhiva u Ptuju.

XVI jugoslovenski pozorišni festival "Bez prevoda", 2011. godine otvorila je predstava "Kad sam bio mrtav" u izvođenju "Slovenskog narodnog gledališta" iz Ljubljane. Predstava je odigrana bez ijedne izgovorene reči, samo gestom i

⁴² 16. septembra 2011. na Trgu srpskih ratnika u Kraljevu priređen je svečani doček za oko 300 Slovenaca, učesnika manifestacije "Prijateljstvo za nova vremena", kojom su Kraljevčani i Mariborčani obeležili pola veka od polaska prvog voza "Bratstva i jedinstva" 1961. godine. Sve do 1989. godine, voz je simbolično saobraćao od Maribora do Kraljeva u znak sećanja na gostoprimstvo koje su građani Srbije septembra 1941. godine pružili za oko 7.500 građana Slovenije. Tokom ove posete, gosti nisu posetili Užice, ali očekujemo da će uskoro u nekom budućem dolasku, i ovaj grad biti ponovo uvršten u program putovanja.

⁴³ www.glassrbije.org.

⁴⁴ www.spos.info.

⁴⁵ Zlakusa i Mokra gora su seoska naselja u blizini Užica, poznata po grnčarstvu, odnosno pruži uskog koloseka, čuvenoj "Šarganskoj osmici".

⁴⁶ www.turizamuzica.org.rs.

⁴⁷ www.novi-val.com.

⁴⁸ www.rts.rs.

pokretom. Time joj prevod, odista nije bio ni potreban, i kao ništa i ona se uklopila u program festivala. Na koncu, reči vrlo često nisu ni potrebe.

BIBLIOGRAFIJA

- Na tragu, Užice 1995, zbirka poezije.
- Car&gradski memento, Užice 2008. (Užički trg 1958-2008).

SUMMARY

REASONS FOR SLOVENIAN ARRIVALS TO THE CITY OF UŽICE (1941-2011)

Among many cities in Serbia, the Slovenes have found refuge and reception in Užice in 1941. In this city, during the Užice Republic, they established a Slovenian partisan detachment "Ivan Cankar." Edvard Kardelj and Ivan Macek Matija were distinguished among the leading political figures. The artists from Slovenia took part in the cultural life in Užice. Besides, they gave significant contribution in health care.

Within the traditional manifestation "Train of Brotherhood and Unity", the citizens of Slovenia and Užice strike each other visits. Town twinning between Ljutomer and Užice was aimed at strengthening cooperation. Youth from Slovenia, within their youth work brigades, participating also in the SORA "Kadinjača." Soldiers, who served in the Užice military barracks, will be remembered by the prizes being awarded for exemplary behavior.

Twentieth century, due to the war in former Yugoslavia, the cooperation is terminated. After the year 2000, cooperation was established on a completely new basis. Taken out of political tutelage, it becomes an expression of free will of citizens.